

Мотивація студентів економічних спеціальностей до формування міжкультурної компетенції

У статті висвітлено результати дослідження сутності понять „мотивація” і „потреби”, різні підходи до класифікації мотивів та механізми впливу на пізнавальну діяльність студентів. Виявлено чинники впливу на формування позитивної мотивації студентів до опанування міжкультурної компетенції.

Ключові слова: мотивація, потреби, міжкультурна компетенція.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Реформування соціально-економічної і політичної системи України зумовили необхідність набуття особистістю таких якостей, як демократичність, толерантність, компетентність, професійність, соціальна мобільність, здатність ефективно розв'язувати життєві проблеми та брати участь у громадському житті. Ці якості мають формуватися в процесі професійної підготовки в системі вищої освіти. Структурним компонентом професійної підготовки як певного виду діяльності є мотивація.

У наукових працях з психології і педагогіки наголошується, що визначальним чинником ставлення студента до роботи, яку він виконує, є саме його мотиви. Проблема мотивації студентів до пізнавальної діяльності в процесі навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ) завжди була в центрі уваги психологів і педагогів. Сьогодні спостерігається зростання інтересу дослідників до неї у зв'язку із запровадженням компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій... Як свідчать результати вивчення наукових праць, мотиви і мотивація – предмет дослідження Т.Бадоева, Р.Вайсмана, В.Вілюнаса, М.Гінзбурга, Б.Додінова, І.Зайцевої, Є.Ільїна, С.Каверіна, В.Ковальова, А.Маркової, А.Маслоу, Ж.Піаже, В.Сидоренко та ін. Потреби особистості вивчали вітчизняні і зарубіжні вчені: Л.Виготський, В.Врум, Д.Клелланд, С.Максименко, С.Манукян, В.Мясищев, А.П'єрон, Н.Рогова, К.Роджерс, С.Рубінштейн, З.Ходжаєва, Ю.Шаров та інші.

Водночас проблема мотивації до формування окремих компетенцій в системі вищої економічної освіти залишається поза увагою дослідників, що актуалізує окреслену нами проблему. Нестача наукових рекомендацій в цьому аспекті відчувається в практичній діяльності викладачів англійської мови. Сьогодні очевидно є суперечність між потребою в розробленій методиці організації пізнавальної діяльності студентів на компетентнісній основі у процесі вивчення англійської мови і недостатньою розробленістю цієї проблеми в наукових дослідженнях з теорії і методики професійної освіти. На розв'язання цієї суперечності спрямоване зазначене дослідження.

Формулювання цілей статті... Його метою є дослідження сутності понять „мотивація” і „потреби”, їх видів та механізмів впливу на пізнавальну діяльність студентів. Основними завданнями заявленої проблеми дослідження визначено виявлення чинників впливу на формування позитивної мотивації студентів до опанування міжкультурною компетенцією.

Виклад основного матеріалу... Мотивація є структурним компонентом діяльності. Сутність поняття „мотивація” відображає її залежність від потреб, оскільки є рушійною силою людської поведінки і початком процесу засвоєння, який завжди пов'язаний з потребою як однією з умов розвитку особистості. В свою чергу потреби – це необхідність для людини таких умов, що забезпечують її існування і самозабезпечення [5]. Їх поділяють на 5 груп: фізіологічні, екзистенційні, престижні, особистісні й духовні.

Як свідчать психологи, основою діяльності людини виступають економічні потреби. Також вони виступають і як ідеальний внутрішньо спонукальний мотив їхньої діяльності. У найбільш загальному вигляді потреба є усвідомленою індивідом необхідністю в певних духовних, матеріальних благах та послугах – його ідеальним прагненням.

Згідно теорії А.Маслоу, всі потреби можна розташувати в суворій ієрархічній послідовності у вигляді піраміди, в основі якої лежать первинні потреби, а вершиною є вторинні. Сенс такої ієрархічної побудови полягає в тому, що пріоритетними для людини є потреби нижчих рівнів і це позначається на її мотивації. Найвища потреба – потреба самовираження і зростання людини як особи – ніколи не може бути задовільнена повністю, тому процес мотивації людини через потреби є нескінченним.

У теорії Д.Мак Клелланда значна роль відводиться потребам вищих рівнів. Згідно твердженню автора цієї теорії, структура потреб вищого рівня зводиться до трьох чинників: прагнення до успіху,

влади, визнання. При такому твердженні успіх розцінюється не як похвала або визнання з боку колег, а як особисті досягнення в результаті активної діяльності, як готовність брати участь в ухваленні складних рішень і нести за них персональну відповідальність. Прагнення до влади має не тільки говорити про честолюбство, але і показувати уміння людини успішно працювати на різних рівнях управління в організаціях, а прагнення до визнання – її здатність бути неформальним лідером, мати свою власну думку й уміти переконувати тих, що оточують, в її правильності.

Отже, потреби стають важливим чинником, що стимулює навчання. В основі мотивів діяльності та поведінки особистості знаходяться потреби, які перетворюються в мотиви при зустрічі з об'єктом діяльності чи стимулом. Саме від усвідомлення потреби у відповідних знаннях залежить якісне опанування ними. Згідно теорії очікувань В.Врума, потреба є не тільки необхідною умовою мотивації людини для досягнення мети, але і впливає на вибір типу поведінки [4]. Л.Виготський зробив висновок про те, що вищі і нижчі потреби розвиваються паралельно і самостійно, сумісно управляючи поведінкою людини і її діяльністю [1; 2].

Поведінка людини зазвичай визначається її мотивами, але варто зазначити, що існує сукупність мотивів, тому мотиваційна структура людини може мінятися в процесі виховання і освіти.

Науковці класифікують мотиви студентів до навчання за: змістом; джерелом виникнення; видами діяльності; часом прояву; ступенем установки; наступною поведінкою. Так, А.Маркова виділяє такі змістові характеристики мотивів учіння: 1) рівень усвідомленості мотиву (виділяються мотиви усвідомлені, мало усвідомлені та неусвідомлені); 2) дієвість мотиву; 3) місце мотиву в загальній структурі мотиваційної сфери; 4) особистісний смисл учіння; 5) самостійність виникнення та проявів мотиву (виникає як внутрішній у процесі самостійної навчальної роботи або ж тільки за умови наявності зовнішнього впливу); 6) міра поширення мотиву на різні види діяльності, форми навчальних завдань, види навчальних предметів [3, с.67]. Навчальна діяльність проходить найбільш успішно там, де вона є найбільш мотивованою. Таким чином, правильно сформовані мотиви мають велике значення при формуванні позитивного ставлення до навчання.

Мотивацію поділяють також на: внутрішню та зовнішню, позитивну і негативну, далеку (дистантну і відстрочену) і близьку. В компетентнісному аспекті професійної підготовки студентів у ВНЗ економічного спрямування вважаємо за необхідне зазначити, що зовнішня мотивація виконує стратегічну роль у формуванні міжкультурної компетенції, а внутрішня – тактичну (розвиває процес оволодіння новими навичками).

У контексті мотивації навчальної діяльності зовнішня сфера спонукається зовнішніми широкими соціальними мотивами або вузько особистими, які є зовнішніми по відношенню до власне навчальної діяльності студента. Зовнішня мотивація зумовлена соціальними умовами та має далеку перспективу – перспективу спілкування іноземною мовою та необхідності міжкультурних знань в професійній діяльності. Слід звернути увагу на те, що мотив хоча і є сильним спонукальним чинником, сам собою він ще не забезпечує включення студента в навчальну діяльність з вивчення мови та культури. В цей процес також мають бути включені внутрішні, пізнавальні мотиви. Велике значення має внутрішня мотивація, яка залежить від фактів, що знаходяться в навчальній діяльності, від успішності навчання, і в якій виокремлюють мотиви, пов'язані з орієнтацією студентів на процес навчальної діяльності та на її результат. Джерелом внутрішніх, пізнавальних мотивів є пізнавальна потреба, яка задовольняється в процесі навчання та пізнання. Внутрішні мотиви усвідомлюються як жага до знань, прагнення до розширення кругозору, поглиблення та систематизації знань.

У свою чергу, внутрішня мотивація поділяється на три типи: комунікативну, лінгвопоказну; інструментальну. При цьому варто зазначити, що в цій класифікації комунікативний різновид мотивації є основним (отримання нових знань, які би дозволили вести вільну, змістовну та ефективну комунікацію з представниками інших культур).

Доцільно зазначити, що окрім внутрішньої та зовнішньої, виділяють ще мотивацію „інтеграції” та „інструментальну”. Результати зарубіжних досліджень вказують на те, що мотивація інтеграції відіграє більшу роль. Перший тип вважається довгостроковим чинником, а другий – короткостроковим. Вчені відводять провідну роль мотивації інтеграції, яка забезпечує довготривалий інтерес до предмета вивчення, тому що визначається бажанням інтеграції в іноземну культуру, прагненням особисто спілкуватися з носіями мови. Цей тип мотивації передбачає прагнення до міжкультурних контактів.

Отже, необхідно виокремлювати чинник наявності та розвитку мотивації інтеграції, яка в мотиваційній установці проявляється на міжкультурну комунікацію як на результат навчання.

За результатами аналізу наукової літератури нами з'ясовано, що престижна мотивація притаманна студентам із завищеною самооцінкою та лідерськими задатками. Вона змушує їх вчитися краще від своїх одногрупників, бути першими в навчанні, виділятися на їх фоні. Зазначимо: якщо в студента з престижною мотивацією також наявні розвинені здібності, така мотивація стає потужним двигуном розвитку студента – він працюватиме на межі своєї працездатності та досягатиме найкращих навчальних результатів. Натомість, якщо престижна мотивація в студента доповнюється посередніми

здібностями, такі студенти зазвичай дуже бурхливо реагують на ситуації невдач, які за умов такого поєднання відбуваються досить часто.

З одного боку, мотивація є вихідним компонентом діяльності, що скеровує її у відповідне русло, згідно з потребами людини, а з іншого – визначає ставлення до цієї діяльності. Отже, мотивація – результат внутрішніх потреб людини, її емоцій та зацікавленість, цілей та завдань; це також є наявністю мотивів, які спрямовані на активізацію діяльності.

Виходячи з вищевикладеного відзначимо, що мотивація – сукупність внутрішніх і зовнішніх руйнівних сил, що спонукають людину до діяльності, задають межі й форми діяльності, додають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення визначених цілей.

У процесі навчання найважливішу роль відіграє мотивація успіху, тому що успішність навчання студентів (а отже і ефективність педагогічного процесу) залежить більше від мотивації студента, аніж від його здібностей. Часом брак здібностей в студента компенсується розвитком високої мотивації (зацікавленість предметом, свідомість щодо обраної професії) і студент досягає більших успіхів. Але варто зазначити, що мотивація на успіх є джерелом ефективного навчання не для всіх спеціальностей. Цей мотив є переважно найактуальнішим для студентів вищих економічних навчальних закладів, але не для всіх. Для багатьох з них, так само як і для студентів творчих спеціальностей, найбільш ефективним видом мотивації є мотивація пізнання (яка за своєю сутністю – внутрішня, на відміну від мотивації досягнення успіху – яка є зовнішньою, бо зорієнтована на конкретну мету, в той час як мотивація пізнання передбачає задоволення від самого процесу отримання інформації на навчок). Для деяких студентів мотивація пізнання є більш дієвою – при збільшенні обсягів знань, цей вид мотивації лише посилюється і продовжує спонукати людину до отримання ще більшої кількості знань або поглибленні вмінь у сфері своєї компетенції; натомість мотивація досягнення успіху (позитивна мотивація) може знизитися із досягненням конкретної навчальної чи професійної мети.

Як зазначає В.Сидоренко, „формування позитивної мотивації майбутніх фахівців здійснюється через механізм цілеспрямованого усвідомлення та інтеграції різноманітних мотивів навчальної діяльності” [6, с.22].

Педагогічний процес формування позитивної мотивації студентів передбачає створення відповідних умов для закріплення позитивного ставлення, інтересу до фахової діяльності, усвідомлення престижності обраної професії, формування прагнення набуття та застосування якісно нових знань для вирішення практичних завдань. Серед чинників формування позитивної мотивації фахівця можна виділити наступні:

- усвідомлення соціального значення обраної професії;
- сформованість фахових інтересів, усвідомлення місця й ролі своєї професії в контексті існуючих спеціальностей;
- забезпечення викладачами ВНЗ особистісно орієнтованого підходу та педагогічного супроводу процесу формування позитивної мотивації студентів;
- єдність навчально-виховних вимог до студента як до особистості, що проявляється у змісті, формах і методах формування та розвитку позитивної мотивації [6, с.21].

Особливої ваги заслуговує позитивна мотивація на ефективну міжкультурну комунікацію, адже опанування іншої мови та культури – важливий процес у становленні професійної компетенції студента, його міжкультурної компетенції.

Саме мотивація досягнення успіху або уникнення невдач є найціннішим мотивом. Цю тезу варто пояснити докладніше. На відміну від престижної мотивації, мотивація досягнення успіху (позитивна мотивація) передбачає самостійну роботу студента зі встановлення власної мети, а також способів її досягнення. Отже, студенти з позитивною мотивацією завжди отримують приємні емоції від самого процесу навчання, їм притаманне очікування успіху, який асоціюється з досягненням поставленої мети.

Натомість, мотивація уникнення невдачі належить до негативної емоційної сфери студентів, оскільки за такого типу мотивації найважливішим для студента є уникнення осуду та покарання. Очікування несприятливих наслідків визначає їх діяльність набагато більше, аніж будь-які інші емоції. Тут варто зазначити, що у студентів, які мають погану успішність, престижна мотивація не розвивається, так само як і мотивація досягнення успіху та мотив отримати високий бал.

Компенсаторна мотивація є самоствердженням людини в іншій сфері – наприклад, в заняттях спортом, музиці, малюванні, піклуванні про сім'ю. Якщо потреба в самоствердженні задовольняється в якійсь іншій сфері, низька успішність в сфері актуального для студента навчання вже не є для нього джерелом негативних емоцій.

Характеризуючи мотивацію, закладену в самому процесі навчальної діяльності, педагогічно доцільно відзначити прагнення оволодіти знаннями, допитливість, бажання пізнати нове, при цьому під час навчання отримати позитивні емоції від задоволення допитливості, прагнення долати труднощі, появу нових мотивів під час оволодіння способами дії, самим предметом навчання. Цей вид

мотивації пов'язаний з розкриттям не лише спонукальної, але й змістовної частини пізнавальної потреби в результаті організації такої навчальної діяльності, коли в студентів виникає стійкий інтерес до способів роботи над навчальним матеріалом.

Психологічний зміст міжкультурної орієнтації майбутніх економістів пов'язано з мотиваційною сферою, котра характеризується широтою, гнучкістю та ієрархізованістю. Структура мотиваційної сфери не є статичною, а розвивається і змінюється. У цій динамічності вчені вбачають резерви її розвитку. У контексті міжкультурної комунікації мотивом діяльності є сам предмет діяльності, тобто вивчення методів комунікації в інших культурах, оскільки провідним мотивом професійної діяльності є розв'язання навчальної професійної задачі, а мотивом діяльності в іншому культурному та мовному середовищі – сприйняття та продукування професійно значущої інформації. Так, професійна діяльність та міжкультурна комунікація об'єднуються спільним контекстом та логічним синтезом. А це означає, що міжкультурна компетенція є не лише засобом розв'язання певних технологічних завдань для економістів (міжкультурне спілкування та взаєморозуміння), але й відіграє важливу роль у досягненні кінцевого результату в професійній діяльності.

Висновки... Можна зробити **висновок** про те, що позитивна професійна мотивація має найважливіше значення для майбутніх фахівців економічної спеціальності, оскільки за її наявності вони можуть бути більш конкурентоздатними на ринку праці, ефективними в роботі, тому що знання, уміння і навички, які здобувають, є результатом їхньої власної ініціативи та свідомим вибором. Відповідно, викладач має застосовувати всі можливі методи, аби стимулювати студентів до самостійної діяльності, власного активного підходу до здобуття знань шляхом виявлення сильних сторін та переважних мотиваційних стимулів студентів.

Актуальні напрями подальшої розробки окресленої проблеми є розвиток пізнавальної самостійності студентів до опанування міжкультурною компетенцією.

Список використаних джерел та літератури:

1. Выготский Л. С. Предисловие к русскому переводу книги Э. Торндайка „Принципы обучения, основанные на психологии” // Лев Семенович Выготский. Собр. соч. : в 6 т. – М., 1982. – Т. 1. – С. 176–195.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. – [5-е изд, испр.]. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
3. Маркова А. К. Формирование мотивации учения. Кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
4. Мотивационная теория ожиданий В. Врума: Теория и практика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/encycl/expectation_theory.shtml
5. Потреба // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Потреба>
6. Сидоренко В. Роль викладача у формуванні позитивної мотивації до обраної професії у студентів вищих технічних навчальних закладів в Україні / Віктор Сидоренко, Ольга Власюк // Молодь і ринок. – 2008. – № 2. – С. 21–25.

Аннотація

Е.А.Зеликовская

Мотивация студентов экономических специальностей к формированию межкультурной компетенции

В статье освещены результаты исследования сущности понятий „мотивация” и „потребности”, различные подходы к классификации мотивов и механизмы воздействия на познавательную деятельность студентов. Выявлены факторы влияния на формирование позитивной мотивации к овладению межкультурной компетенцией.

Ключевые слова: мотивация, потребности, межкультурная компетенция.

Summary

O.O.Zelikovska

Economic Specialties Students' Motivation Towards Developing Intercultural Competence

The article highlights the results of the research of the essence of the notions „motivation” and „needs”, different approaches to classification of the motives and mechanisms of influence on students' cognitive activity. Factors which affect the development of positive motivation towards gaining intercultural competence have been identified.

Key words: motivation, needs, intercultural competence.

Дата надходження статті: „16” березня 2012 р.